

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ В МУЗИЧНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

В статті проблема розуміння розглядається в філософському, психологічному і педагогічному аспектах, розкривається сутність основних герменевтичних принципів для формування професійної компетентності учителя музики.

Ключеві слова: герменевтика, інтерпретація, професійна компетентність учителя музики.

Сутність музичної освіти складається, з одного боку, з оволодіння музичною культурою, заглиблення у систему музичних символів, зразків, канонів, у яких постає навколишня дійсність. З іншого боку, вона постає як індивідуальне змістонародження, тобто суб'єктивізація музичного знання й досвіду. У даному аспекті, безумовно, актуальною посідає проблема педагогічної герменевтики. За своєю природою вона являє собою теорію і практику тлумачення та інтерпретації педагогічних знань, зафіксованих у різноманітних письмових текстах і відбиває уявлення про педагогічну реальність (людини як суб'єкта творчого розвитку, а також цілях, механізмах, принципах, методах і формах виховання і самовиховання) з метою найбільш повного осмислення та глибокого розуміння цих знань з урахуванням соціально-культурних традицій, рефлексії підходу до емоційно-духовного досвіду людства й особистісного досвіду суб'єкта [4]. Це проблема розуміння людиною собі подібних і оточуючої реальності.

Як відомо, розуміння відноситься до міждисциплінарних проблем і своєрідно вирішується у різних галузях знання.

У філософії проблемі розуміння присвячено найбільше наукових праць. Ці дослідження в основному пов'язані з розумінням соціальних явищ. Так, В.Дільтей розглядає герменевтику як методологічну основу для гуманітарних наук, які мають відношення до розуміння людської думки, мистецтва, культури, історії. На його думку, природничонаукові дослідження відрізняються від гуманітарних тим, що їх зміст складають не факти природи, а об'єктивовані вирази людського духу, думки, відчуття, цілі, мотиви [9]. У зв'язку з цим, якщо для пояснення природних явищ використовуються причинні закони, то для розуміння дій людей їх необхідно спочатку інтерпретувати, тобто тлумачити. Тому, гуманітарне розуміння істотно відрізняється від пояснення, оскільки воно завжди пов'язане з розкриттям значення діяльності людини в різних формах її прояву.

Розуміння об'єднує в єдине ціле зовнішню і внутрішню суть людини. Якщо природознавство обмежується поясненням явищ, то розуміння дає можливість осягати особливе і неповторне в явищах духовного життя людини, зокрема, у мистецтві. Таким чином, В.Дільтей визначальним чинником процесу розуміння вважає збагнення духовного життя іншої людини.

Натомість М.Хайдеггер розглядає інтерпретацію і розуміння як фундаментальні способи людського буття, а Г.Гадамер бачить у філософській герменевтиці нове світобачення, оскільки досвід істини не обмежується науковою галуззю, а охоплює всі сторони людської діяльності.

Розуміння виражає духовну роботу свідомості з осмислення дійсності і полягає в тому, щоб осягнути логіку специфічного предмета. Проте об'єктом розуміння є не сама дійсність, а її віддзеркалення у свідомості, що фіксується знаковими системами, текстами і втіленими в них сенсами.

Психологи розглядають дану категорію у контексті психічного стану особистості, що виражається ухваленістю рішення і супроводжується відчуттям упевненості щодо сприйняття або інтерпретації будь-якого явища [5]. Інтерес викликає той факт, що в наукових роботах попередніх часів розуміння визначалося тільки як гіпотетична здатність, функцією якої є усвідомлення значень різних речей. В сучасному прочитанні дане поняття набуває гуманістичного забарвлення: «співчутлива оцінка іншої людини, особливо його точки зору з деякого питання або його переконань відносно будь-чого» [1].

Під керівництвом С.Рубінштейна був здійснений комплекс досліджень, направлених на вивчення особливостей розуміння у дитини і дорослого. Розкривши психологічну суть розуміння, вчений показав, що даний феномен виступає як узагальнене пізнавальне відношення суб'єкта, важлива умова спілкування і взаєморозуміння людей [6]. Ця ідея розвивається в роботах А.Славської, яка розглядає розуміння в якості пізнавального процесу і пізнавальної категорії [8].

Подібна точка зору є характерною для А.Брудного. Автор підкреслює, що розуміння виникає в результаті індивідуальної реалізації пізнавальних можливостей особистості. Здатність розуміти дійсність, розуміти інших і себе, тексти культури – лежить в основі існування людської свідомості [2].

Таким чином, розуміння – це сукупність пізнання (навколишнього світу, себе) і спілкування, а також початковий етап мислення. У розумінні виражається участь мислення в регуляції діяльності. Мислити людина починає тоді, коли у неї з'являється потреба що-небудь зрозуміти.

На відміну від пізнання розуміння має справу з навмисною культурною діяльністю. Воно пов'язане з пізнанням, але не тотожна йому. Зрозуміти – це значить знайти знання і застосувати його на практиці, тобто в результаті розуміння знання стає частиною внутрішнього світу особистості і впливає на регуляцію її діяльності [2]. Розуміння – це включення нових знань у минулий досвід суб'єкта.

У широкому значенні герменевтику сьогодні визначають як мистецтво розуміння і тлумачення проявів духовної діяльності людини. Психологія і педагогіка вивчають закономірності її розвитку, внутрішню будову, механізми, а також умови її формування.

Для педагогіки ця проблема має унікальне значення, оскільки торкається інтересів усіх учасників педагогічного процесу. Вона поєднується із проблемою знання, включаючись до загального процесу освоєння людиною навколишнього світу.

Герменевтичний підхід став предметом дослідження таких вчених, як А.Закірова, В.Зінченко, І.Демакова, І.Каплунович, Ю.Сенько, І.Суліма та ін. На думку І.Демакової, розуміння – це серйозна інтелектуальна праця і напруга, оскільки воно можливе тільки на основі співпереживання та ідентифікації [3]. Логіка даного процесу включає знання (отримання інформації), її пізнання (розпізнавання), класифікацію одержаної інформації і розуміння (осмислення).

Разом з тим необхідно відзначити, що герменевтичний підхід в педагогіці є концептуально новим етапом в розвитку освіти в цілому. Суть його полягає в здатності педагога досягнути внутрішній зв'язок між явищами педагогічної дійсності і скласти адекватне уявлення про їх причинно-наслідкові зв'язки.

Педагогічна герменевтика допомагає здійснити гуманістичну стратегію педагогічної взаємодії: вона ставить учня в позицію активного суб'єкта пізнавального процесу, розвиває його здібність до самоуправління власним навчанням і саморозвитком особистісних якостей, організує процес навчання як рішення навчально-пізнавальних проблем на основі творчого діалогу і розповсюдження в освітньому просторі принципів розуміння.

Проте, як відзначає А.Брудний, розуміння не виникає спонтанно, йому потрібно спеціальним чином учити. На думку вченого, «пізнати можна істину, зрозуміти можна значення» [2, с. 24]. Орієнтація майбутнього педагога на збагнення сенсів вчинків учнів, особливостей їх проявів у пізнавальній, поведінковій сферах, в міжособистісному спілкуванні розвиває у них базові компетенції, які, в свою чергу, сприяють формуванню професійної компетентності.

На наш погляд, для підготовки майбутнього вчителя музики істотними є три герменевтичних принципи:

- організація простору розуміння в педагогічній та пізнавальній діяльності при взаємодії системі «викладач-студент»;
- установа міжособистісних відносин між учасниками педагогічного процесу на основі діалогу, рефлексії, толерантності, емпатії;
- розвиток здібності студента до саморозуміння себе як майбутнього професіонала.

Як бачимо, розуміння виступає необхідною умовою та передумовою усвідомленого засвоєння знань. Відповідно до структури акту засвоєння знань (сприйняття – розуміння – осмислення – закріплення – застосування) розуміння є обов'язковим етапом виникнення нового знання і виступає зв'язуючою ланкою включення нових знань у систему вже існуючих.

У зв'язку з цим, на наш погляд, доцільно пригадати необхідну умову продуктивного розуміння, яку виділив С.Рубінштейн – потребу розуміти. Отже, у вищій школі надзвичайно важливо розвинути у майбутніх вчителів музики цю потребу, оскільки процес розуміння є потребою зрозуміти і потребою бути зрозумілим [6, с. 431].

З погляду іншого герменевтичного принципу викладачеві важливо в міжособистісних відносинах уміти встановлювати рефлексивне середовище, спрямоване на всебічне розуміння своїх учнів, пізнання їх індивідуальності: їх прагнень, цілей, суб'єктивних сенсів, пріоритетної системи цінностей, мотивів, потреб, почуттів. У цьому разі розуміння відбувається на основі співпереживання. У даному випадку механізмами розуміння виступають ідентифікація, проекція, соціальна перцепція, емпатія, інтуїція.

Герменевтичний підхід в педагогіці дає змогу викладачеві музики досягнути внутрішній світ своїх учнів у його цілісності й своєрідності, скласти ясне уявлення про причиннонаслідкові зв'язки в їхніх діях та вчинках.

Аналізуючи третій принцип педагогічної герменевтики, необхідно відзначити його значущість для саморозуміння у підготовці майбутнього вчителя. У цьому випадку важлива роль надається професійній рефлексії: процесу осмислення власної особистості, самооцінки професійної компетентності, адекватності особистісних якостей професійно значущим.

Сформована стійка рефлексивна позиція майбутнього вчителя музики є однією з необхідних якостей спеціаліста, оскільки вона включає здібність займати дослідну позицію по відношенню до своєї педагогічної діяльності і до себе як суб'єкта, що засновується на рефлексивних властивостях свідомості. Педагогічна рефлексія – один з основних критеріїв професіоналізму педагога, тому що здійснення аналізу себе як професіонала та власної професійної діяльності сприяє підвищенню його ефективності.

Значна роль у вирішенні актуальних проблем музичної освіти в світлі герменевтичного підходу належить педагогічній інтерпретації, оскільки за своєю природою вона припускає роз'яснення сенсів і значень музичного твору. Іншими словами, пізнавальна і комунікативна діяльність вчителя тісно пов'язані з інтерпретацією, тлумаченням знаків, символів, укладених в музичних творах.

Необхідно також відзначити, що в даний час поняття інтерпретації широко використовується в різних науках: математиці, інформатиці, лінгвістиці, семіотиці і т.д. Проте його значення в музичній педагогіці важко переоцінити, оскільки інтерпретація є початковою основою розуміння музичного твору.

Педагог-музикант повинен, як ніякий інший фахівець, уміти тлумачити сенс музичного твору з тим, щоб учень його зрозумів та сприйняв. Тобто, зрозуміти музичний текст – це значить засвоїти сенс та зміст твору, пережити певний духовний стан, який передає композитор. Згідно Г.Рузавіна, всі твори, створені людиною, несуть в собі відбиток його духовної діяльності і мають певний сенс, а виявити і зрозуміти його можна за допомогою суб'єктивного методу [7].

Інтерпретація і засноване на ній розуміння повинні враховувати всі об'єктивні дані, що відносяться до музичного твору. Проте ніяка музична інтерпретація не може відбуватись без певних теоретичних уявлень і ціннісних орієнтирів, тобто того, що зв'язане з музичною діяльністю суб'єкта. Ціннісно-смысловий зміст твору вступає у взаємодію з ціннісно-смысловими структурами особи, викликаючи ті зміни, які суб'єктивно переживаються як ефект дії музичного мистецтва. Ціннісне відношення пов'язане з неповторною своєрідністю музичного твору, духовне сприйняття його стає причиною роздумів, перетворюється на предмет інтерпретації.

Інтерпретація – це духовний зміст музичної інформації. Її метою є не тільки оцінка музичного твору, а й обґрунтування, доказ, а також прагнення переконати учня, слухача в адекватності думок. Таким чином, інтерпретація відноситься до оцінних явищ критеріального типу.

У розумінні та інтерпретації музичного твору є певні особливості, оскільки саме музична інтерпретація відрізняється трьохвимірністю напрямів: композиторський, виконавський, слухацький. Проте, в музично-педагогічному аспекті, при використанні аудіозаписів для навчання студентів, розуміння набуває властивість чотирьохвимірною, а іноді і п'ятимірною простору, утвореного перетином авторської, виконавської, слухацької, педагогічної і, безпосередньо, учнівської інтерпретацій.

Таким чином, багатовимірність музичного образу утворює транстекст, в якому відрефлектоване те, що «задане» композитором, що привноситься виконавцем – майстром, педагогічними рекомендаціями вчителя, а також те, що виробляється слухачем-учнем і відображається в його власному виконанні музичного твору.

Активне особистісне збагнення студентами музичних творів та їх інтерпретація здійснюється, якщо створені наступні умови:

- розуміння відповідає ідентичності композиторського задуму, коли сприймаючий усвідомлює музичний зміст твору;

- належність інтерпретації певній музичній традиції, з якого художньо ідентифікований продукт творчості.

Як бачимо, перехід від стадії розуміння музичного твору до стадії інтерпретації підсилює момент суб'єктивності. Завдання викладача музики полягає в тому, щоб сприяти розвитку в майбутніх вчителів особистісного розуміння музичних творів, здатності до їхнього творчого сприйняття і критичного ставлення до власної інтерпретації.

Таким чином, герменевтичний підхід в музичній педагогіці дає змогу здійснювати підготовку майбутніх вчителів з позиції модернізації вищої педагогічної освіти, з позиції вимог, які пред'являє

майбутня професія. Завдання сучасної освіти полягають у подоланні бар'єрів нерозуміння, допомагає молодим поколінням сформувати цілісну картину світу, оволодіти музичною культурою та компетентністю в галузі музичного мистецтва.

Література

- 1 *Большой толковый психологический словарь*. Т.2 / Пер. з англ. А.Ребер. – М.: «Вече», 2003. – 81 с.
2. *Брудный А.А.* Психологическая герменевтика. – М.: Лабиринт, 2005.
3. *Демакова И.Д.* Гуманизация пространства детства // Народное образование, 2001. – № 4.
4. *Закирова А.Ф.* Теоретические основы педагогической герменевтики. – Тюмень: ТГУ, 2001.
5. *Психологический словарь* / В.Н.Копорулина и др. – Ростов Н/Д: Феникс, 2004. – 359 с.
6. *Рубинштейн С.Л.* Человек и мир. – М.: Наука, 1997.
7. *Рузавин Г.И.* Методология научного исследования. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999.
8. *Славская А.М.* Личность как субъект интерпретации. – Дубна: Феникс, 2002.
9. *Dilthey W.* Gesammelte Schriften. Bd. 8. – Stuttgart: Vandenhoeck & Ruprecht, 1958